

Beata Kovačević  
Odsjek za klasičnu filologiju  
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu  
rujan 2017.  
bekovace@ffzg.hr

## **Etrušćanska vjera, ideje o zagrobnom životu i nekropole**

**Etrušćani** su drevni narod koji je u starom vijeku živio na dijelu Apeninskog poluotoka. Negdje između 900. i 800 pr. Kr. na Apeninskom poluotoku naselio se tajanstveni narod nazvan Etrušćani, a prema arheolozima, oni su se ovdje naselili možda iz Male Azije, odnosno istočnog Mediterana. Najnovije biogenetske analize muške i ženske DNK te njihove stoke (DNK), većinom potvrđuju tu povezanost prastanovnika Toskane s prednjom Azijom, iako su detalji (vrijeme i točna pradomovina) zasad još nejasni.

Njihovo podrijetlo nije u znanosti sasvim razjašnjeno: prema nekim istraživačima, Etrušćani su na talijanskom prostoru autohtoni narod, dok su prema drugima uselili početkom 1.tisućljeća pr. Kr. s područja Male Azije ili iz južne Europe. Sjedište Etrušćana nalazilo se na prostoru današnje talijanske pokrajine Toscanne, gdje je 12 etrurskih gradova ustrojilo konfederaciju. Postupno su širili vlast i na šira područja (neko su vrijeme gospodarili i Rimom), a u 5. stoljeću pr.Kr. ovladali su i Korzikom. Najpoznatiji etrurski gradovi bili su *Felsina* (Bologna), *Clusium* (Chiusi), *Volsinii* (Bolsena), *Caere* (Cerveteri), *Arretium* (Arezzo), *Perusia* (Perugia), *Volaterrae* (Volterra) i dr. Godine 474.pr.Kr. južnotalijanski Grci porazili su ih u bitki kraj Kume, nakon čega moć Etrušćana opada. Poslije dugotrajnih ratova u 4.stoljeću pr.Kr. dospijevaju pod vlast Rima, iako su sve do carskoga doba sačuvali svoju kulturnu posebnost. Etrurska kultura, osebujna i još uvijek nedovoljno istražena, predstavlja jedan od temelja kasnije rimske civilizacije. Jedan od prvih kulturnih naroda Europe: gradnja cesta, luka; visoko razvijena plastika, osobito vezana uz zagrobni život; trgovina, pomorstvo. Snažno utjecali na rimsku kulturu koja, međutim, briše etrurske tragove. U svakodnevnom životu osobito je važan utjecaj religije i vjerovanja u zagrobni život, pretkazanja, rituali, proricanja. Istaknuta javna uloga svećeničkoga staleža.

Etrušćani su razmjerno tajanstven narod, najvjerojatnije su oni onaj isti narod koje poznajemo iz grčkih izvora kao Tirence, navodne skitnice koji su pošli u potragu za novom domovinom. Postoje 3 teorije o njihovom porijeklu:

- mnogi smatraju da je Herodot u pravu kada kaže da su Etrušćani u Italiju migrirali iz Lidije i egejskog mora negdje u 12 stoljeću pr. Kr. (danas biogenetika govori u prilog tome)
- prema nekim školama, oni su domorodni narod Italije
- po posljednjoj teoriji, Etrušćani su došli sa sjevera u Italiju, prešavši Alpe (ovo je najmanje vjerojatno).

Glavni je element etrušćanske religije bilo vjerovanje da je ljudski život samo jedan mali dio svijeta koji kontroliraju bogovi, koji svoju prirodu i svoju volju manifestiraju u svakom djeliću prirode, ali i u predmetima koje su stvorili ljudi. Ovo vjerovanje prožima etrušćansku umjetnost, gdje nalazimo bogato oslikanu zemlju, more i zrak, sa čovjekom integriranim u taj ambijent. Rimski pisci svedjoče da su Etrušćani svaku pticu i svaku biljku smatrali potencijalnim izvorom znanja o bogovima, te da su razvili istančanu nauku i prateće rituale za korištenje tog znanja. Njihovi vlastiti mitovi objašnjavali su da su tu "nauku" ljudi dobili od samih bogova, preko proroka Tagesa, čudesnog djeteta koje je imalo osobine nekog starog mudraca, koji je iskočio iz izorane brazde na poljima grada Tarkvinija te otpjevao elemente onoga što su Rimljani nazvali *Etrusca Disciplina*.

Etrušćanski sveti spisi su bili korpusi nazvani *Etrusca Disciplina*. Taj naziv se pojavljuje kod Valerija Maksima i Marka Tulija Cicerona te Ciceron koristi termin "disciplina" kad piše o tom predmetu. Massimo Pallottino obuhvaća sve poznate svete spise kao *Libri Haruspicini*, koji sadrže teoriju i pravila proricanja iz životinjskih iznutrica, te *Libri Fulgurales*, koji opisuju proricanje iz munja te *Libri Rituales*. Zadnje složeni su *Libri Fatales*, koji detaljno opisuju točne religiozne metode osnivanja gradova i svetišta, navodnjavanja polja, slaganja zakona i sl; *Libri Acherontici*, vezano uz zagrobni život i *Libri Ostentaria*, s pravilima za interpretiranje čudesa.

*Etrusca Disciplina* je stoga bila uglavnom set pravila za svakakve načine proricanja. Pallottino zato to zove religiozni i politički "ustav", pogotovo jer ne nalaže koji zakoni se trebaju proglasiti niti kako da se ljudi ponašaju, već objašnjava pravila za ispitivanje bogova o tome i o primanju odgovora.

Literarni, epigrafski i arheološki izvori pružaju nam obrise jedne kozmologije čija se predstava neba i njegovih dijelova oslikava u posvećenim područjima, čak i unutrašnjim organima životinja.

Osnovni je bio koncept svetog prostora rezerviranog za određeno božanstvo ili određenu svrhu. Nebo je oslikavalo Zemlju, a makrokozmos se oslikavao u mikrokozmosu. Nebo su dijelili na 16 dijelova, koje su nastanjivala različita božanstva: glavna su bila na istoku, astralna i zemaljska božanstva na jugu, podzemna i zlokobna na bića na zapadu, a najmoćniji i najmisteriozniji bogovi sudbine na sjeveru. Božanstva su se oglašavala putem prirodnih pojava, prije svega grmljavinom. Također su se otkrivala u mikrokozmosu životinjske jetre (tipičan je brončani model ovčje jetre, pronađen blizu Placencije, danas Piacenza, na kojoj su urezana imena božanstava na njenih 16 vanjskih dijelova i na njenim unutrašnjim dijelovima).

Ovi su koncepti povezane sa vještinom proricanja, po kojoj su Etruščani bili naročito poznati u antičkom svijetu. Pojedinci i država poduzimali su neku važniju akciju samo ako su prethodno ispitali volju bogova, pri čemu su negativni ili prijeteći odgovori zahtjevali složene preventivne ili zaštitne ceremonije. Najvažniji je oblik proricanja bila haruspicija, ili hepatoskopija — proučavanje dijelova unutrašnjih organa, posebno jetre, posvećenih životinja. Drugi oblik po važnosti bilo je promatranje grmljavine i drugih takvih nebeskih pojava. Naime, postojala je interpretacija čuda — neobičnih i čudnovatih događaja primjećениh na nebu ili na zemlji. Antički autori eksplicitno pripisuju Etruščanima ove postupke, koje su Rimljani naširoko prihvatili.

Etruščani su imali brojna božanstva (jetra iz Piacenze spominje ih više od 40), od kojih su mnoga danas nepoznata. Njihova je priroda često bila maglovita, a njihovo spominjanje puno je nesigurnosti u pogledu broja, atributa, pa čak i roda. Neka od vodećih božanstava su se na kraju izjednačila sa glavnim grčkim i rimskim božanstvima, što se posebno vidi iz natpisa na etruščanskim ogledalima. *Tin* ili *Tinia* je odgovarao Zeusu (Jupiteru), *Uni Heri*(Junoni), *Sethlans* Hefestu (Vulkanu), *Turms* Hermesu (Merkuru), *Turan* Afroditi (Veneri), a *Menrva* Ateni (Minervi). Međutim, njihov karakter i mitologija često su se značajno razlikovali od odgovarajućih grčkih božanstava. Na primjer, Minerva, vrlo popularno božanstvo, smatrana je zaštitnicom braka i rođenja djeteta, za razliku od djevičanske Atene, koja se više bavila djelima muškaraca.



*bog Tin/Tinia*



*božica Uni*



*božica Turan*

U očima suvremenika, Grka i Rimljana, Etrušćani su bili jasno različita etnička skupina. Dionizije Halikarnašanin je rekao “Ne samo u jeziku, nego i u načinu života i odjeći, Etrušćani su različiti od svih ostalih rodova.” Etrušćansko društvo nije bilo centralizirano niti dominirano od strane jednog vođe ili glavnoga grada.

Ipak, svi oni su pričali istim jezikom i dijelili ekstremno slične religiozne rituale, vojne nauke i društvene običaje. Religija je dominirala svakodnevnim životom. Etrušćani su vjerovali da su božanska volja i njihov najbolji intelektualni trud ono što je odgovorno za njihovu sudbinu.

Njihovi bogovi su govorili smrtnicima kroz prirodu i sve prirodne pojave: let ptica, zvuk grmljavine i kroz munje. Seneka opisuje etrušćanska vjerovanja:

*“Dok mi vjerujemo da su munje rezultat sudaranja oblaka, oni (Etrušćani) vjeruju da oblaci se sudaraju da bi ispustili munju, i to pripisuju božanstvu, tako izvode zaključak ne da stvari imaju značenje kada se pojave, nego da se stvari događaju upravo jer imaju značenje.”*

Etrušćanska opsesija s religijom je dovela do preokupacije oko mrtvih i drugog svijeta, što je inspiriralo njihove složene obrede pokapanja. Etrušćani su vjerovali da je smrt put u zagrobni život i imali su strah da zanemareni mrtvi mogu postati zli, zato su grobnice bile konstruirane s pažnjom, čvrstoćom i raskoši. Tako bi mrtvi bili zadovoljni u svom zagrobnom životu i uživali u njemu te ne bi proganjali žive. Etrušćani su voljeli ukrašavati svoje sarkofage skulpturama ljudi u prirodnim pozama.

Pa tako, *Sarkofag supružnika* prikazuje bračni par kako leži na ležaju za večeranje. Nije poznato sadrži li sarkofag i ostatke od oboje, ali idealizira takvo blagostanje. Često su prakticirali i kremiranje ostataka koje su onda stavljali u lijepo ukrašene urne. Stilovi urna su bili različiti, od onih nalik vazama do minijaturnih oblika koliba i balzamiranih izgleda ljudskih figura na poklopcima urni. Sarkofazi i urne su bile polagane unutar grobnice s ostalim predmetima za pokop za zagrobni život.



*Urna u obliku vaze ~ Urna u obliku kolibe ~ Urna u stilu balzamirane ljudske figure*



*Sarkofag supružnika*

Najpoznatije 2 nekropole su Cerveteri (Caere u Rimljana) i Tarquinia. Upravo ove dvije ogromne grobnice su odraz različitih tipova pokapanja iz 9. do 1.st.pr.Kr. i dokaz su postignuća etrušćanske kulture. Nekropola Caere, poznata kao Banditaccia, sadržava na tisuće grobnica organiziranih kao grad, s ulicama i sličnim dijelovima. Caere se proteže na 400 hektara sa sveukupno oko 1000 grobova u obliku humaka. To je i najveća nekropola na Mediteranu.

Nekropola Tarquinia, poznata kao i Monterozzi, sadržava 6000 grobova u kamenu. Poznata je zbog 200 oslikanih grobnica, od kojih je najranija iz 7.st.pr.Kr. Oslikane grobnice prikazuju prizore poput gozbi s plesom i glazbom, sportske događaje i povremene erotske i mitske scene. U kasnom periodu se pojavljuju i prikazi vezanih za drugi svijet s mrtvima na putu prema ondje.

Najpoznatije su 3 grobnice: Grobnica leoparda, koja prikazuje suprostavljene leoparde oslikane iznad scene gozbe. Grobnica je iz razdoblja između 480. i 450.g.pr.Kr. Sudionici na gozbi su elegantno odjeveni muško-ženski parovi praćeni s 2 gola dječaka roba poslužujući ih. Žene su prikazivane blijede puti, a muškarci tamnije puti, u skladu s istočnoegipatskim i arhaisko-grčkim konvencijama. Glazbenici su na zidovima lijevo i desno od gozbe. Na desnoj strani, pijana povorka se približava gozbi, a na lijevoj strani, 6 glazbenika i nosača darova se pojavljuju u više statičnoj procesiji.



*Suprostavljeni leopardi iznad scene gozbe u Grobnici leoparda*

Grobnica bikova, otkrivena 1892., datirana je u ili 540.-530.g.pr.Kr. ili 530.-520.g.pr.Kr. i nazvana je po bikovima koji su iznad freska. To je najraniji primjer grobnice sa složenijim freskama u nekropolama. Upravo te freske ukazuju na velik utjecaj Grka na etruščansku kulturu, kao npr. freska Himere, u kojoj Etruščani kopiraju grčku ikonografiju i mit o Belerofontu i Himeri. Na prikazu se pojavljuje i frigijska kapa, što je još jedan dokaz utjecaja Grka. Ova scena uveličava put u podzemni svijet nakon svojevjerne žrtve.



*Stražnji zid glavne sobe Grobnice bikova*

Grobnica augura se tako zove zbog pogrešne interpretacije jedne od figura na freskama na desnome zidu za kojeg se mislilo da je rimski svećenik, odnosno augur. Grobnica se datira negdje između 530. i 520.g.pr.Kr. Ova grobnica je jedna od prvih u Tarquiniji koje imaju figuralnu dekoraciju na sva 4 zida glavne sobe. Također, tema na freskama nije mitološka, već prikazuje etrušćanske običaje pokapanja i proricanja.



*Auguri sa svake strane vrata u Grobnici augura*



Izvori:

1. Bonfante, Giuliano; Bonfante, Larissa (2002). *The Etruscan Language: an Introduction*. Manchester: University of Manchester Press.
2. Pallottino, M. (1975). Ridgway, David, ed. *The Etruscans*. Translated by Cremina, J (Revised and Enlarged ed.). Bloomington & London: Indiana University Press

Web-izvori:

1. <https://www.ancient.eu> (rujan 2017.)
2. <https://www.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/etruscan/a/the-etruscans-an-introduction> (rujan 2017.)